

VERTINGAS LEIDINYS

Liudvika LISENKAITE

Tarybinės lietuvių literatūros istorijoje Didžiojo Tėvynės karo metai sudaro ryškų ir savitą puslapį. Apie šio laikotarpio literatūrą bei mūsų rašytojų organizacinę ir kūrybinę veiklą įvairiomis progomis nemažai kalbėta ir rašyta. Čia visų pirma paminėtini K. Korsako¹ ir A. Liepsnonio² straipsniai, paskelbti dar vykstant karui, K. Korsako, A. Venclovos, J. Šimkaus pranešimai Pirmajame LTSR rašytojų suvažiavime³, J. Šimkaus apybraiža „Lietuvių tarybinė literatūra“⁴, K. Korsakas, A. Liepsnonis, A. Venclova, J. Šimkus patys dalyvavo to meto literatūriniame gyvenime tiek kaip organizatoriai, tiek kaip kūrėjai. Todėl jų darbai, paremti autentiškais išgyvenimais, gerai žinomais faktais, šiuo atveju yra itin vertingi. Prie Didžiojo Tėvynės karo metų lietuvių tarybinės literatūros tyrinėjimo prisidėjo ir monografių apie tuo metu aktyviai besireiškusius rašytojus — P. Cvirką, A. Venclovą, E. Mieželaitį — autoriai V. Galinis⁵ ir J. Lankutis⁶. Reikšmingi A. Radzevičiaus bei D. Judelevičiaus darbai⁷, kuriuose vienu ar kitu aspektu bandyta ieškoti mūsų literatūros rūšių ar žanrų raidos dėsnų. Tačiau, tur būt, neperdėsime teigdami, kad plačiausią vagą, nušviečiant sudėtingą karo metų tarybinės lietuvių literatūros raidą bei rašytojų veiklą, išvarė K. Doveika. Periodinėje spaudoje šis autorius paskelbė daug straipsnių, gvildenančių su to laikotarpio literatūra arba su atskirų rašytojų kūryba susijusius klausimus, 1955 m. apgynė disertaciją „Lietuvių tarybinė literatūra Didžiojo Tėvynės karo metu“, paruošė karo laikotarpio apžvalginius skyrius „Tarybinės

¹ K. Korsakas, Menas ir literatūra kovoje.— „Menas ir literatūra“, 1942, Nr. 1; K. Korsakas, Didžioji rašytojų pareiga.— „Literatūra ir menas“, 1943, Nr. 11.

² A. Liepsnonis, Lietuviai rašytojai Tėvynės kare.— „Literatūra ir menas“, 1943, Nr. 3.

³ „Pergalė“, 1946, Nr. 6.

⁴ J. Šimkus, Lietuvių tarybinė literatūra. Apžvalginė apybraiža Tarybų Lietuvos dešimtmečio proga.— „Pergalė“, 1950, Nr. 7—8.

⁵ V. Galinis, Petro Cvirkos apsakymai, V., 1954; Antanas Venclova, V., 1958.

⁶ J. Lankutis, E. Mieželaičio poezija, V., 1965.

⁷ A. Radzevičius, Charakterio problema lietuvių tarybiniame apsakyme. J. Kaminskas, A. Radzevičius, Stiliaus ir charakterio problemos lietuvių tarybinėje prozoje, V., 1966. D. Judelevičius, Tarybinė lietuvių poezija, V., 1963.

lietuvių literatūros apybraižai“ ir „Lietuvių literatūros istorijai“. 1967-aisiais metais sulaukėme K. Doveikos knygos „Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare“⁸. Negalima nesidžiaugti šitos knygos pasirodymu, nes iki šiol neturėjome mokslinių veikalų, kuriuose plačiai ir išsamiai, pasiremiant archyvine medžiaga, būtų nušviestos sudėtingos to meto tarybinės literatūros raidos aplinkybės, rašytojų organizacinė veikla, jų darbas radijo komitete, periodinėje spaudoje, dalyvavimas Lietuviškojo junginio gyvenime ir kartu apibendrinta literatūros pasiekimai.

Ruošdamas monografiją spaudai, K. Doveika atliko didelį darbą. Nors, kaip pažymėta „Pratarmėje“, knyga atsirado iš dalies kandidatinės disertacijos pagrindu, tačiau, praėjus daugiau kaip dešimčiai metų po pastarosios apgynimo, autoriui teko daug ką peržiūrėti, papildyti, parašyti naujai. Be anksčiau jau autoriui žinomų istorinių dokumentų, atsiminimų, archyvinės medžiagos, knygoje „Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare“ K. Doveika plačiai remiasi naujausiąja moksline, dokumentine, memuarine literatūra. Savo teiginiams bei išvadoms pagrįsti autorius išsamiai naudoja ir naują Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštyno medžiagą. Tuo būdu K. Doveikos knygoje pasinaudota, atrodo, visais šiandien tyrinėtojiui prieinamais skelbtais ir neskelbtais šaltiniais, kurie ir leido autoriui kruopščiai ir išsamiai išnagrinėti pasirinktą temą.

Knygoje „Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare“ autorius visų pirma siekia „kiek plačiau ir nuodugniau patyrinėti to laikotarpio tarybinių lietuvių rašytojų gyvenimą bei jų literatūrinę veiklą“, išryškinti jų „indėlį į visaliaudinę kovą prieš hitlerinius grobikus“. Literatūrinis procesas, karo metais gimę kūriniai, atskirų rašytojų idėjiniai-meniniai ieškojimai liečiami tik tiek, kiek jie atitinka autoriaus užsibrėžtą tikslą.

Toks autoriaus sumanymas apsprendė ir knygos kompoziciją. Pirmame, iš esmės įvadiniame, skyriuje K. Doveika, remdamasis dokumentais ir kitų tyrinėtojų darbais, trumpai apibūdina pirmosios karo dienomis fašistinėje vergovėje atsidūrusios Lietuvos likimą, hitlerininkų priemonės, skirtas lietuvių tautos kultūrai ir, apskritai, tautai sunaikinti, nevienodas lietuvių inteligentų pozicijas, darbo žmonių, Komunistų partijos vadovaujamy, priešinimąsi okupantams. Penkiuose veikalo skyriuose nagrinėjama tarybinių rašytojų veikla Tėvynės karo metais, šeštame, paskutiniajame, pateikiami jų pagrindiniai karo meto kūrybos bruožai. K. Doveika lietuvių tarybinių rašytojų veikloje karo laikotarpiu išskiria tris etapus ir, siekdamas išryškinti jų savitumą, kiekvieną etapą plačiau aptaria atskirai. Pirmojo (1941 m. vasara — 1942 m. pavasaris) ir trečiojo (nuo Lietuvos išvadavimo iki karo pabaigos) etapų rašytojų gyvenimo ir veik-

⁸ K. Doveika, Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare, V., 1967.

los aptarimui autorius paskyrė po vieną skyrių, o antrajam etapui (nuo 1942 m. pavasario iki Lietuvos išvadavimo) nušviesti jam jau prireikė net trijų skyrių. Šitie monografijos skyriai — „Organizuotą literatūrinę veiklą atgaivinus“, „Rašytojų ir karių draugystė“ ir „Literatūriniai ryšiai ir kūrybinis bendradarbiavimas“, — mano supratimu, išskyla į tyrinėjimo centrą, sudaro jo pagrindinį svorį, pasižymi itin kruopščia dokumentų ir faktų analize, pagrįstomis išvadomis. Tiek pats šio etapo akcentavimas, tiek jo apibūdinimas bei vertinimas, paremti įdomia ir svarbia, platesniam tyrinėtojų ratui nežinoma archyvine medžiaga, nekelia abejonių. Siuose skyriuose K. Doveika vaizduoja sudėtingą ir daugiašakę negausios tuo metu mūsų rašytojų šeimos veiklą. Radijo komitetas ir laikraščių redakcijos, literatūros vakarai ir darbas Lietuviškojoje divizijoje, organizuojant meninę saviveiklą, renkant karių atsiminimus bei teikiant pagalbą pradedantiesiems, individualių ir kolektyvinių rinkinių ruošimas, vertimai, publicistiniai straipsniai, pagaliau įtemptas kūrybinis darbas, nuo kurio dažnai atitraukdavo ir kartu jam padėdavo intensyvi organizacinė-visuomeninė veikla, eilėraščių, apsakymų, ruošiamų rinkinių ir almanachų aptarimai, — visa tai buvo rašytojų, tuometinių literatūros darbuotojų — J. Baltušio, J. Banaičio, P. Cvirkos, V. Drazdausko, L. Geros, K. Korsako, A. Kukankos-Liepsnonio, J. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio, Vl. Mozūriūno, S. Nėries, A. Venclovos, J. Žiugždos ir kitų — kasdienybė. O, be to, dažnas jų ėjo atsakingas administracines pareigas. Ta prasme K. Doveikos knygos puslapiai, prabilę autentiškų faktų tiesa, ne tik padeda mums geriau suprasti sudėtingą ir intensyvių karo metų lietuvių literatūros procesą ir tuo pačiu turi mokslinę vertę, bet ir yra jaudinantis žmogiškas dokumentas.

Rūpestingai surinkta medžiaga, atidžiai apmąstomi įvairūs mūsų rašytojų gyvenimo faktai bei įvykiai veikalo skyriuje „Pirmieji karo metai evakuacijoje“. K. Doveika čia stengiasi objektyviai vaizduoti tuos sunkumus, kuriuos teko patirti mūsų rašytojams, kai jie traukėsi į šalies gilumą, kai jiems reikėjo prisitaikyti prie naujų, neįprastų gyvenimo sąlygų. Monografijos autorius atseka beveik kiekvieno tuo metu žymesnio mūsų rašytojo pasitraukimo kelią nuo Vilniaus arba Kauno iki Maskvos, Penzos, Ufos, Alma-Atos ar Saratovo srities kolūkio. Cituodamas rašytojų laiškus, amžininkų, pavyzdžiui, rusų literato V. Dimitrevskio atsiminimus, išlikusius oficialius dokumentus, K. Doveika akivaizdžiai parodo, kad mūsų rašytojai, nepaisydami patirtų nelaimių ir sunkumų, labai greit sugebėjo susikaupti aktyviam kūrybiniam darbu. L. Gira, K. Korsakas, S. Nėris, A. Venclova, atsidūrę 1941 m. rudenį Penzoje, kaip pažymi tyrinėtojas, patyrė čia ne tik skausmo bei nevilties akimirkų, bet ir kūrybinio įkvėpimo valandėlių. Penzoje jie parašė nemaža eilėraščių, išliedami juose savo skausmą ir viltį, meilę ir neapykantą, ir skaitė juos evakuotiems lietuviams literatūros vakaruose, siuntinėjo savo kūrinius radijui.

Tuo būdu, teisingai akcentavęs, kad beveik visiems mūsų rašytojams, atsidūrusiems evakuacijoje, pirmaisiais karo mėnesiais kūrybinio atžvilgiu reikštis buvo sunku, K. Doveika šiame skyriuje įtikinamai parodo, jog ir tuo metu jie nesijautė karo aukomis, neverkšleno ir tuščiai neai-manavo, bet dirbo, rašė, jautėsi atsakingi už karo eigą.

Galima diskutuoti su autoriumi tiek dėl S. Nėries eilėraščių „Stepės“, „Aš tau pavydžiu“, „Laiškelis“ traktavimo, tiek apskritai dėl poetės kūrybos ir veiklos pirmaisiais karo metais vertinimo aptariamame knygos skyriuje. Minėti eilėraščiai čia iliustruoja autoriaus mintį, jog Ufoje „poetė bene daugiausia per visus karo metus parašė nostalgijos kupinų eilėraščių“ (p. 55). Visų pirma, reikėtų dar gerai pasvarstyti, kur S. Nėris parašė daugiau „nostalgijos kupinų eilėraščių“ — Ufoje ar Penzoje. Ant-ra, pavyzdžiai parinkti aiškiai nevykusiai. Šių eilėraščių meniniame au-dinyje „nostalginės nuotaikos“ nevidina žymesnio vaidmens, jų idėjinė prasmė daug platesnė, o lyrizmas — kovingas. Neatsitiktinai juk visi trys šie eilėraščiai įėjo į S. Nėries paruoštą rinkinį „Lakštingala negali ne-čiulbėti“, tuo tarpu kiti, tikrai kupini nostalgijos, poetės nebuvo skelbiami. Trečia, kalbėti apie nostalgiją kaip dominuojantį kurio nors S. Nėries periodo kūrybos jausmą ar nuotaiką iš viso vargu ar galima, nes tuo pačiu metu ji rašė ir visai kitokio pobūdžio eilėraščius.

Perskaičius skyrių „Pirmieji karo metai evakuacijoje“, nejučiomis su-sidaro įspūdis, kad autorius yra linkęs apskritai šiek tiek sumenkinti S. Nėries šio laikotarpio kūrybą. Aukštai vertindamas K. Korsako, L. Gi-ros ir A. Venclovos 1941 m. rudenį parašytus eilėraščius, K. Doveika, kal-bėdamas apie S. Nėrį, daugiau pabrėžia nostalgines jos nuotaikas, pažy-mi, kad, neturėdama su kuo palikti sūnaus, poetė ne visada galėdavo dalyvauti draugų eilėraščių aptarimuose. Akcentuodamas, jog, atvykusi į Maskvą 1942 m. birželio mėnesį, S. Nėris „įsijungė į lietuvių rašytojų būrį ir karštai ėmėsi kūrybinio darbo“ (p. 56), tyrinėtojas tuo pačiu tartum teigia poetę anksčiau to darbo nedirbus. Tuo tarpu už poetę kalba patys jos 1941 m. rudenį ir 1942 m. pavasarį parašyti eilėraščiai — „Ateik“, „Tėvynė“, „Kada žemė bunda“, „Išlaikysim audras“, „Partizanai miš-kuos“, „Kareivio motina“, „Sakalai broleliai“, „Motulė“, „Aš tau pavy-džiu“ ir kiti. Kokio dar kūrybinio aktyvumo galima norėti iš poeto? Ar prasminga priešpastatyti S. Nėrį kitiems jos likimo draugams — K. Kor-sakui, L. Girai, A. Venclovai?

Skyriuje „Išvaduotoje Tarybų Lietuvoje“, apibūdindamas trečiąjį lie-tuvių rašytojų veiklos Didžiojo Tėvynės karo metais etapą, K. Doveika kalba apie respublikoje susidariusias sudėtingas aplinkybes, normalizuo-jant liaudies ūkį ir kultūrinį gyvenimą, apie grįžusių rašytojų aibes darbų ir rūpesčių, iškelia to meto jų ir okupaciją pergyvenusių rašytojų kūry-boje atsiradusius naujus motyvus. Šitam skyriui galima būtų prikišti nebent tai, kad autorius ne visai tiksliai aptaria nelengvą rašytojų telki-

mąsi į vieningą tarybinių menininkų šeimą. Šį telkimosi procesą autorius aptaria paskubomis, mažai remiasi to meto periodine spauda ir kitais dokumentais (tai apskritai nebūdinga šiai knygai). Anot jo, „1945 m. sausio pradžioje Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu buvo patvirtinta Lietuvos tarybinių rašytojų sąjungos laikinoji valdyba: pirmininkas K. Korsakas, atsakingas sekretorius — T. Tilvytis, nariai — A. Venclova, J. Šimkus, K. Boruta, P. Vaičiūnas, P. Cvirka, J. Banaitis, J. Baltušis“, kurios „iniciatyva buvo atlikta Tarybų Lietuvos rašytojų registracija“ (p. 200). Iš tikrųjų būrimas į organizaciją prasidėjo gerokai anksčiau, ir jį pradėjo ne Valdyba, o Biuras. Tik išvadavus Vilnių, 1944 m. rugpiučio 12 d. „Tiesoje“ buvo paskelbtas K. Korsako, LTSR Tarybinių rašytojų sąjungos biuro atsakingojo sekretoriaus, straipsnis „Rašytojų telkimas“, kuriame žodžio menininkai buvo raginami „atgaivinti savo organizacinę veiklą“, o jungtimi, kuri surištų karo įvykių išblaškytus plunksnos draugus, buvo iškelta „deganti neapykanta mūsų tautos amžinajam priešiui ir kartu atstatomojo darbo pasiryžimas“.

Prisimenant, kaip autorius kruopščiai registruoja ir aptaria visus literatūrinius vakarus, suorganizuotus antruoju mūsų rašytojų veiklos laikotarpiu, lauki didesnio tyrinėtojo dėmesio ir pirmiesiems bendriems literatūros vakarams, įvykusiems, išvadavus Vilnių (pvz., vakaras Spalio Revoliucijos metinių proga Švietimo ministerijoje, vakaras Vilniaus universitete ir kt.). Tačiau autorius šiuo atveju gerokai šykštus, jis pamini tik vieną kitą jau 1945 m. organizuotą vakarą, pavyzdžiui, Kauno universiteto rūmuose, Telšiuose, Klaipėdoje.

Kalbant apie nelengvą rašytojų suartėjimo procesą, reikėjo paminėti ir 1944 m. rugsėjo 26 d. įvykusį Vilniuje rašytojų susirinkimą, kuriame, kaip pranešama „Tiesoje“⁹, dalyvavo daugiau kaip 30 žmonių ir buvo išklaustas A. Venclovos pranešimas apie rašytojų veiklą evakuacijoje. Susirinkime kalbėjo K. Korsakas, P. Vaičiūnas, K. Boruta, T. Tilvytis, K. Jakubėnas, K. Račkauskas-Vairas, A. Churginas. Vienu žodžiu, tai buvo pirmas viešas iš evakuacijos grįžusių ir okupacijoje gyvenusių lietuvių rašytojų susitikimas, nuoširdus pasikalbėjimas visiems rūpimais klausimais, bendros platformos ieškojimas, ir tokio pobūdžio knygoje, kaip K. Doveikos „Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare“, jam turėjo būti skirta vieta.

Tiek minėtas rašytojų susirinkimas, tiek bendri literatūros vakarai padėjo suartėti mūsų rašytojams, surasti bendrą kalbą, paruošė dirvą organizaciniam telkimuisi. 1944 m. gruodžio 3 d. „Tiesoje“ pranešama, kad šiuo metu „į Rašytojų sąjungą yra sugrįžę, iš naujo įsiregistruodami, per 60 rašytojų“. Tuo būdu, 1945 m. sausio mėnesį patvirtinta Valdyba jau galėjo užbaigti dar Biuro pradėtą darbą, kuris sudėtingomis nesibai-

⁹ „Tiesa“, 1944.X.I.

gusio karo ir nacionalistinės propagandos, pasiekiančios inteligentią, sąlygomis vyko nespargiai, nugalint rimtas kliūtis.

Siek tiek apvilia skaitytoją paskutinis K. Doveikos knygos skyrius — „Pagrindiniai karo metų kūrybos bruožai“. Jeigu ankstesniuose knygos skyriuose tyrinėtojas kalbėjo daugiau vien apie rašytojų veiklą, tik vienur kitur paliesdamas jų kūrybą kuriuo nors vienu aspektu (pvz., skyriuje „Rašytojų ir karių draugystė“ aptariamas kario paveikslas, skyriuje „Literatūriniai ryšiai ir kūrybinis bendradarbiavimas“ — kūriniai tautų draugystės tema), tai paskutinysis knygos skyrius turėtų tarsi apibendrinti rašytojų karo metais nueitą kelią, išryškinti literatūros pasiekimus. Iš dalies skyrius šią savo paskirtį atlieka: jame teisingai apibūdinamas literatūros žanrų santykis, išryškinami jos pagrindiniai idėjiniai-tematiniai ir kai kurie stilistiniai (pvz., lyrizmas, ryšys su tautosaka) bruožai, padaroma teisinga išvada, kad „šiuo sunkiuoju išmėginimų laikotarpiu ir tarybinė lietuvių literatūra pakilo į naują ir labai reikšmingą savo išsivystymo pakopą“ (p. 242). Tačiau daugeliu atvejų šiame skyriuje dominuoja ne literatūrinių reiškinių analizė, siekiant pateisinti ar patvirtinti autoriaus teiginį, bet perdėm bendri, į literatūros kalbą „neišversti“ teiginiai. Pavyzdžiui, autorius rašo: „Idėjinį karo meto lietuvių rašytojų kūrybos turinį apsprendė socialistinė ideologija. Jų kūrinuose atskleidžiama karšta tarybinių žmonių meilė savo daugianacionalinei tėvynei, iškeliami tarybinės santvarkos pranašumai, parodomas tarybinių žmonių atsidavimas Komunistų partijai, propaguojamos marksizmo-leninizmo idėjos“ (p. 26). Iš esmės šiam teiginiui prieštarauti netenka, tačiau pats minties formulavimas toks, kad, atrodo, tarsi autorius kalbėtų ne apie grožinę literatūrą, o apie kurią nors kitą ideologijos sritį. O panašaus pobūdžio formulavimų, labai bendrų teiginių pasitaiko ir daugiau (p. 217, 127, 239). Kai kurie teiginiai neįrodyti arba išplaukia iš ne visai teisingų teorinių prielaidų. Pavyzdžiui, K. Doveika teigia, kad lietuvių rašytojų kūryboje „didelis dėmesys skiriamas tarybinio žmogaus charakterio formavimuisi parodyti“ (p. 218), bet šitą mintį grindžia ne rašytojų kūrinii nagrinėjimu, o kitu teiginiu: „Tarybinio žmogaus charakterio formavimuisi Didysis Tėvynės karas sudarė ypatingas sąlygas — tai buvo didelis ir sunkus tarybinių žmonių išmėginimas. **Tad ir mūsų rašytojų veikėjai ne statiški** (pabraukta mūsų. — L. L.), jie nuolat auga, vystosi, aktyviai kovoja“. Jau nekalbant apie tai, kad autorius šiuo atveju ryšį tarp literatūros ir gyvenimo gerokai supaprastina, pasigendama rimtesnių argumentų, tiesiog pavyzdžių, kurie paremtų teiginį, jog karo metų literatūroje „didelis dėmesys skiriamas tarybinio žmogaus charakterio formavimuisi“. Iki šiol dauguma tyrinėtojų manė kitaip. Vis dėlto tokį teiginį reikėtų įrodyti, jis nėra aiškus ir priimtinas „iš pirmo žvilgsnio“.

Įtikinamai kalbėdamas apie istorinių motyvų vaidmenį karo meto kūrinuose, K. Doveika be reikalo sutapatina sąvokas „istorinė“ ir „praei-

ties" tematika. Paprastai šios sąvokos turi savarankišką prasmę — ne kiekvienas kūrinys praeities tema yra istorinio pobūdžio. Taip pat nesu-
prantama, kodėl prie kūrinių istorine tematika priskiriamas J. Baltušio
apsakymas „Partizanas Daura“, kurio herojaus pasiryžimą grumtis su
fašistais autorius motyvuoja vaikystėje patirta nuo vokiečių kareivių, nu-
žudžiusių Dauros tėvus, skriauda. Daura siekia atkeršyti už tėvų mirtį.
Jo pasakojimas apie savo vaikystę nėra apsakymo tema, greičiau charak-
terio ekspozicija, o tema — partizanų būrio susirėmimas su okupantų da-
liniu. Tad kam gi šiuo kūriniu iliustruoti šiaip jau nekeliančią abejonių
mintį, kad Didžiojo Tėvynės karo metais mūsų rašytojus patraukė istorinė
tematika.

Iškeldama atskirus šio knygos skyriaus trūkumus, nenoriu iš viso pa-
neigti jo vertės. Autorius ir knygą pavadino ne „Didžiojo Tėvynės karo
metų literatūra“, o „Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare“. Šitas
skyrius, matyt, mažiausiai taisytas (čia neužteko vien papildyti nauja
medžiaga, bet reikėjo ieškoti gilesnio, kartais ir subtilesnio santykio su
meno kūriniais), o kadangi jis buvo rašytas daugiau kaip prieš dešimt
metų, tai ir atspindi to meto mūsų literatūros kūrinių suvokimo ir nagri-
nėjimo lygį. Dabartiniu metu, kai teorinė ir estetinė mintis pažengė
į priekį, kai pakilo meninio kūrinio nagrinėjimo kultūra, norėtusi šias
naujas tendencijas pajusti ir vertingoje K. Doveikos knygoje.

Sunku pervertinti K. Doveikos, paruošusio ir paskelbusio recenzuoja-
moje knygoje daugelį reikšmingų karo laikotarpio rašytojų organizacijos
dokumentų bei laiškų, nuopelnus. Labai įdomūs ir svarbūs to meto litera-
tūriniam gyvenimui ir rašytojų veiklai suprasti yra knygoje pateikti Lietu-
vos TSR Tarybinių rašytojų sąjungos biuro planai, ataskaitos, posėdžių
protokolai, įvairūs oficialūs raštai ir rezoliucijos. Juos plačiai panaudoja
ir K. Doveika, ypač tuose knygos puslapiuose, kur aptariamas antrasis
lietuvių rašytojų veiklos etapas. Tačiau patys dokumentai dėl to nenustoja
savo reikšmės — jie dažnai ne tik patvirtina mokslininko teiginius, bet ir
papildo, patikslina, leidžia pajusti betarpiškai tų dienų literatūrinio gy-
venimo atmosferą.

Tiek oficialiais dokumentais, tiek rašytojų epistoliariniu palikimu mo-
nografijos autorius daugiau remiasi, ryškindamas bendruosius rašytojų
veiklos ir kūrybos bruožus, tačiau jie dar teikia daug galimybių, kalbant
apie atskiras kūrybines biografijas. Šiuo požiūriu ypač įdomūs yra J. Mar-
cinkevičiaus ir J. Baltušio laiškai.

Vertingai papildo kūrybines biografijas ir kitų rašytojų — K. Korsako,
A. Venclovos, Vl. Mozūriūno — laiškai, skelbiami knygoje „Lietuvių ra-
šytojai Didžiajame Tėvynės kare“. Be jų negalės išsiversti nė vienas
tyrinėtojas, tiek rašydamas apie šių rašytojų karo metų kūrybos eigą,
tiek nagrinėdamas jų kūrybą ir veiklą apskritai.

K. Doveikos monografija „Lietuvių rašytojai Didžiajame Tėvynės kare“, nepaisant didesnių ar mažesnių trūkumų¹⁰, tiek savo analitine dalimi, tiek publikuojamais joje dokumentais yra vertingas mokslinis leidinys, labai reikalingas mokytojams, dėstytojams, studentams, o taip pat, kaip savotiškas rūsčiųjų karo metų mūsų literatūros gyvenimo dienoraštis, įdomus ir platiesiems skaitytojų sluoksniams.

1968, vasaris

POPIERIAUS ISTORIJA LIETUVOJE¹

Vytautas RAUDELIONAS

Popieriaus atsiradimas ir gamyba Lietuvoje glaudžiai siejasi su visa mūsų praeities kultūra bei pažanga. XVI a. Lietuvos valstybinis ir kultūrinis gyvenimas pasiekė tokį išsivystymo lygį, kad be savo popieriaus gamybos jau nebegalima buvo išsiversti. Be pakankamo kiekio popieriaus pasidarė neįmanomas ne tik normalus administracinių įstaigų darbas, bet ir privatus gyvenimas. Šiuo dideliu popieriaus poreikavimu ir galima paaiškinti pirmosios mūsų popieriaus dirbtuvės įkūrimą Vilniuje 1524 metais.

Nepaisant didelės popieriaus reikšmės mūsų praeities kultūrai, iki šiol neturėjome apie jį nė vienos išsamesnės studijos. Ankstyvesniųjų tyrinėtojų — A. Vasiliausko², H. Lovmianskio³, Z. Učastkinsko⁴ ir kitų darbai liečia tik atskiras popieriaus dirbtuves ir neduoda pilno supratimo apie popieriaus gamybą ir panaudojimą Lietuvoje istorijos bėgyje. Todėl visiškai suprantamas tas didelis susidomėjimas, kurį sukėlė Edmundo Laucevičiaus darbo „Popierius Lietuvoje XV—XVIII a.“ pasirodymas.

Recenzuojamą E. Laucevičiaus darbą sudaro dvi stambios, didelio formato knygos, kurių pirmoji skirta autoriaus tyrinėjimams, o antroji — vandenženklų atlasui.

Visą pirmosios knygos medžiagą sąlygiškai galima sugrupuoti, išskyrus įvadą, į septynis skyrius:

¹⁰ Labai gaila, kad tokiame rimtame leidinyje pasitaiko ir gana nemalonių klaidų. Antai, p. 162, neišku dėl kieno kaltės, žinomas vengrų rašytojas komunistas Bela Hešas paverstas moterimi.

¹ E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV—XVIII a.*, V., 1967, 287 p., atlasas 577 p.

² A. Vasiliauskas, *Pirmoji Kauno popieriaus dirbtuvė*, Kaunas, 1937.

³ H. Lowmianski, *Papiernie Wileńskie XVI wieku.*—„*Ateneum Wileńskie*“, R. II, z. 7/8, Wilno, 1924, s. 409—422.

⁴ Z. Uchastkina, *A History of Russian Hand Paper-Mills and their Water-marks*, Hilversum, 1962.